

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.72(497.11)
342.4(497.11)
321.01(497.11)
Primljeno: 4. lipnja 2011.

Perspektive izgradnje demokratske ustavne države u Srbiji*

ALEKSANDAR MOLNAR**

Sažetak

U radu se kritički razmatra Ustav Republike Srbije od 8. novembra 2006. i konstatuje njegova nedostatnost za utemeljenje demokratske ustavne države. Polazeći od teorije Carla Schmitta, srbijanski režim se definiše kao najbližiji totalnoj pluralističkoj partijskoj državi (*totaler pluralistischer Parteistaat*). Ipak, taj režim pokazuje velike napukline koje su nastale usled dijalektike suprotstavljenih tendencija ka prokosovskoj komesarskoj diktaturi (usmerenoj ka uvođenju vanrednog stanja kako bi se odbranilo Kosovo i Metohija) i proevropskoj suverenoj diktaturi (usmerenoj ka "evropskim integracijama" ali ne i ka izgradnji demokratske ustavne države). Rad završava ukazivanjem na probleme koji u narednom periodu očekuju srbijanske političke aktere ako se budu nakanili da ustavno konsoliduju Srbiju i da evropske integracije učine delom zadatka izgradnje demokratske ustavne države.

Ključne reči: demokratija, ustav, država, diktatura, evropske integracije, Carl Schmitt

Iako je donela već dva postkomunistička ustava (1990, 2006), Srbija još uvek nije uspela da se konstituiše kao demokratska ustavna država. Štaviše, više od dvadeset godina nakon proklamativnog oproštaja od totalitarizma komunističke provenijencije, Srbija napreduje veoma sporo na putu izgradnje institucija koje karakterišu jednu takvu državu. Postoji čitav niz razloga za takvo stanje i njihova problematizacija bi svakako izlazila iz okvira ovog teksta. Zato će se ovde problematizovati

* Tekst je nastao u okviru rada na projektu "Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri", kojeg finansira Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (179035).

** *Aleksandar Molnar*, redovni profesor na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu na predmetima Istorija političkih i socijalnih teorija, Klasične sociološke teorije i Uvod u sociologiju muzike.

samo jedan, i to – po mom mišljenju – najznačajniji razlog: nespremnost srbijanske partijske elite da se odrekne paternalističke koncepcije suverena kao “osobe” koja “drži” državu, stavlja je u pokret i štiti je od svih nesuverenskih zala. Obrnuto, teorija demokratske ustavne države insistira na uspostavljanju takvog institucionalnog aranžmana koji obezbeđuje efektivnu podelu vlasti i vladavinu prava (*rule of law*) i koji isključuje postojanje (narodne ili monarhijske) suverene vlasti, a svojstvo suverenosti – van međunarodnih odnosa (o čemu upor. Hinsli, 2001: 213 i dalje; Maus, 2001: 79 i dalje) – priznaje samo narodu (odnosno njegovim predstavnicima u ustavotvornoj skupštini) pre izgradnje demokratske ustavne države ili nakon njenog ukidanja (upor. detaljniju argumentaciju u: Kriele, 1988: 224; Molnar, 2002: 25).

Osnovna teza koja će se zastupati na narednim stranama glasi da je najveći broj političkih aktera (posebno onih partijskih) u Srbiji spreman da vlast legitimira u kategorijama “demokratije po evropskom modelu” i da tu legitimacionu matricu odmah operacionalizuje u relativno nepovezani *konglomerat praktičkih problema koje treba rešavati na putu evropskih integracija*, zbog čega se gomilajuće poteškoće problematizuju kao posledice “nedostatnih kapaciteta”, a ne kao logični ishod opredeljenja za pogrešni koncept suvereniteta koji je inkompatibilan sa osnovnim postulatima na kojima počiva Evropska unija, a koji su u isto vreme i osnovni postulati demokratske ustavne države.

Slabosti Ustava Srbije iz 2006. iz perspektive teorije demokratske ustavne države

U Srbiji danas vlada veoma slična ustavna situacija koja je postojala i između 1990. i 2006: na snazi je ustav koji je vlast svojevremeno pisala za sebe samu (rukovođena tadašnjim aktuelnim potrebama), koji je usvojen na manjkavom referendumu (uz populističku propagandu i na način svojstven plebiscitarnoj demokratiji) i koji pokazuje jasnu tendenciju da se sve manje poštuje (shodno sadašnjim aktuelnim potrebama vlasti). Drugim rečima, još jednom se potvrđuje zapažanje Valtazara Bogišića da u pravu sve što se “grbo rodi” vreme ne popravlja. Upravo obrnuto: grbina postaje sve nakaznija i sve više smeta, vapijući za nekakvom intervencijom.

Da Srbija nije demokratska ustavna država, jasno je već kada se pogleda način na koji je Vlada Vojislava Koštunice zamislila i donela tzv. Mitrovdanski ustav. Uprkos plebiscitarnoj mobilizaciji (svojstvenoj već Miloševićevom ustavu iz 1990), Ustav je dobio podršku samo 45% glasača upisanih na regularne biračke spiskove i uz gruba kršenja referendumske procedure, što je već u samom startu otvorilo problem njegove legitimnosti (osim one koja spada u tradiciju plebiscitarne demokratije). Još su veći sadržinski problemi Mitrovdanskog ustava. Na drugom mestu sam izneo kompleksniju argumentaciju u prilog tezi da je u Srbiji izgrađen hibridni autoritarno-demokratski režim kojeg sam, na tragu Carla Schmitta, nazvao “totalnom

pluralističkom partijskom državom” (upor. Molnar, 2010). Taj režim počiva na tri stuba. Prvi i ujedno najvažniji stub jeste Kosovski zavet, uzdignut u “ustavnu etiku” Srbije, koja propisuje razlikovanje političkih prijatelja (svih onih koji priznaju da je Kosovo deo Srbije) od političkih neprijatelja (svih onih koji pokazuju bilo kakve znakove sumnje da je Kosovo deo Srbije). Formalna ustavna logika u Srbiji ima ogromne probleme da se nametne s obzirom na preovlađujući mitski diskurs, kojim dominiraju junački kolektivistički ciljevi. Na mesto ranijeg utopijskog cilja herojske izgradnje komunizma (u neprijateljskom kapitalističkom okruženju) sada je stupio novi mesijanski cilj (očuvati Kosovo i Metohiju kao srbijansku pokrajinu, nasuprot najvećim svetskim silama), u ime kojeg je istinska transformacija države i društva nakon sloma komunizma blokirana, koji od Srbije stvara nestabilnu i rizičnu zemlju u koju se ne isplati investirati i koji će i u doglednoj budućnosti sasvim izvesno stvarati ogromne prepreke na putu evropskih integracija Srbije. Drugi stub Mitrovdanskog ustava je partijska država koja uvažava princip partijskog pluralizma i prihvata pravila minimalističke “izborne demokratije”. Treći stub, naposljetku, predstavlja realni transfer suvereniteta u vrhove političkih partija, koje, shodno Ustavu, imaju ovlašćenje da “demokratski oblikuju političku volju građana”, da slobodno raspolažu mandatima “slobodno izabраних predstavnika” tih građana.

Preokupirana zaštitom ovako uzurpiranog suvereniteta, srbijanska partijska elita konstantno propušta da se angažuje na stvaranju uslova za (demokratskoj ustavnoj državi svojstvenu) impersonalnu društvenu integraciju i njoj primerene vrednosti. Važećim Ustavom od novembra 2006. srbijanska partijska elita (kao realni ustavotvorac) nije učinila nikakav suštinski pomak u odnosu na mnogo kritikovani “Miloševićev ustav” od decembra 1990. (upravo suprotno, u nekim aspektima primetan je sasvim jasan nazadak). Kao ni njihovi prethodnici, socijalistički ustavi (od 1946. do 1974), ni ova dva ustava nisu uspela da obezbede uslove za afirmaciju impersonalnih mehanizama društvene integracije – pre svega onih koji proizlaze iz vladavine prava, parlamentarne demokratije i tržišne ekonomije – i njima primernih vrednosti (komutativne pravde, pravne odgovornosti, društvene mobilnosti, javnosti i transparentnosti itd.). Umesto toga, oni omogućavaju nosiocima vlasti da uz pomoć partijskih kanala reprodukuju tradicionalne oblike integracije, zasnovane na vrednostima harizmatičkog vođstva, autoritarizma, personalne lojalnosti, mešovite populizma, amoralnog familizma i distributivne pravde itd. Politički kapitalizam (upor. Veber, 1976: 130 i dalje), koji je uspostavljen pod Slobodanom Miloševićem (Antonić, 2002: 370-371), suštinski nije uklonjen ni nakon njegovog pada. Iako su ustavne proklamacije i brojna zaklinjanja u “pravo, demokratiju i tržište” već odavno potisnula stare floskule “društvene svojine i socijalističkog samoupravljanja”, realno se i dalje reprodukuje partokratska politička ekonomija u skrućenom i stagnantnom društvu i u monopolizovanoj i autarhičnoj privredi.

Razmotri li se iz perspektive teorije demokratske ustavne države, važeći Ustav Srbije iz 2006. pokazuje šest najkrupnijih slabosti.

1. *Nepostojanje realne podele vlasti usled čvrste partokratske strukture koja relativizuje nezavisnost svih grana vlasti (osim, u ograničenom obimu, izvršne)*. U Srbiji je sva vlast koncentrisana u vrhovima političkih partija, koji, raspoložuci mandatima poslanika Narodne skupštine (na osnovu čl. 102, st. 2 Ustava), postaju gospodari zakonodavne vlasti (upor. detaljnije: Molnar, 2008: 227 i dalje), a preko nje (na osnovu čl. 153 st. 3) i sudske vlasti (upor. detaljnije: Rakić-Vodinešić, 2010). Usled nefunkcionisanja podele vlasti, u Srbiji nikada nije došlo ni do uspostavljanja vladavine prava, koja je proklamovana čl. 3 Ustava.
2. *Ustavnopravno regulisanje statusa Kosova i Metohije protivno Rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 1244*. Iako se Srbija 1999. privremeno odrekla svojih ustavnopravnih ingerencija nad teritorijom (ali ne i nad granicama) Kosova i Metohije u korist međunarodne zajednice (do konačnog rešenja statusa ove teritorije, koje se još uvek ne nazire), srbijanski ustavotvorac je 2006. ipak sebi dao slobodu da ustavnopravno odredi status te teritorije kao srbijanske "Pokrajine". Na taj način Srbija je započela "borbu za Kosovo" (na koju je Kosovo uzvratilo proglašenjem nezavisnosti, jednako suprotne Rezoluciji br. 1244) čije se sve pravne, političke, ekonomske itd. konsekvence u ovom momentu ne mogu sagledati i koja se vrlo nepovoljno odražava na procese evropskih integracija Srbije.
3. *Zatrpianost ustavnog suda predmetima*. Pored svih problema koje deli sa drugim sudovima, Ustavni sud Srbije je, kao proklamovani "čuvar ustava", suočen i sa dodatnim problemom toliko široke nadležnosti, koja mu je dođeljena čl. 167 st. 5 Ustava (i koja ga sve više upućuje na to da postupa kao krivični sud), da teško može da se koncentriše na najozbiljnije slučajeve kršenja Ustava i da ispunjava svrhu svoga postojanja. Zbog toga su partije i dalje realni "čuvari ustava" (naravno, dok im to odgovara).
4. *Izostanak izjašnjavanja o sistematskom vršenju zločina u prošlosti*. Uprkos donošenju Zakona o lustraciji 2003, u Srbiji ni ona, kao ni bilo koja druga mera pravnog potiskivanja prošlosti ne samo što nije primenjena, nego nije ni ustavno proklamovana. Bez ustavnih temelja pravnog potiskivanja prošlosti u Srbiji se nije ni moglo očekivati rešavanje i dalje gorućih problema lustracije, otvaranja dosijea tajnih službi, restitucije vlasnika kojima je oduzeta imovina itd.
5. *Nepoverenje prema civilnom društvu*. Iako je pojam civilnog društva tek odnedavno počeo da ulazi u ustave, i to upravo u Istočnoj Evropi (upor. Nušberger, 2011: 45-73), on je prisutan već duže vreme u ustavnim prak-

sama starijih demokratija, koje sistematski izgrađuju posredne institucije između građana i države (zaključno sa institucijama tzv. četvrte vlasti). Pošto rastući ustavnopravni značaj civilnog društva proizlazi iz uvida u demokratske deficite nosilaca vlasti koji su izabrani na periodičnim izborima, ali koji svoju moć crpu iz vrhova političke partije čiji su članovi ili funkcioneri, sasvim je jasno da tvorci Ustava Srbije iz 2006, koji su se na svaki način trudili da osamostale partijske vrhove, nisu imali nameru da daju bilo kakve ustavnopravne ustupke civilnom društvu koji prevazilaze elementarno pravo na udruživanje. Na taj način je partijska politička elita, koja sama nije u stanju da konstituiše Srbiju na način koji bi pospešio procese evropske integracije, onemogućila i samo civilno društvo da odigra značajniju ulogu u izgradnji institucija demokratske ustavne države.

6. *Onemogućenje tzv. "prenosa suvereniteta" u korist međunarodnih organizacija (a, pre svega, Evropske unije).* Ustavotvorci u postkomunističkim zemljama ispočetka nisu želeli da u ustave svojih zemalja uvrste klauzulu o "prenosu suvereniteta", iako su bili ohrabrivani iz Evropske unije da to učine (Albi, 2005: 33). Ako se njihovom ranijom komunističko-blokovskom pripadnošću može objasniti njihovo oklevanje tokom devedesetih godina – a naročito pre Mاستrihtskog ugovora iz 1992. – da pribegnu ovoj klauzuli, danas u Srbiji, s obzirom na proklamovano opredeljenje najvećeg dela njene partijske elite i njenog stanovništva za evropske integracije, za to nema nikakvih opravdanja.

Totalnu pluralističku partijsku državu u Srbiji momentalno najviše ugrožavaju "diktati" Evropske unije zato što relativizuju proklamovani tvrdi suverenitet i pojačavaju pritisak na primenu donetih propisa i izgradnju stabilnih institucija demokratske ustavne države. Srbija se tako, na početku druge dekade 21. veka nalazi na svojevrsnoj raskrsnici. Jedan put vodi ka punoj ustavnoj konsolidaciji, koja bi se odvijala na tri osnovna principa: da sva vlast – pa i ona ustavotvorna – potiče od naroda; da je plebiscitarni konstitucionalizam (karakterističan za Miloševićev ustav iz 1990. i Koštuničin ustav iz 2006) neprihvatljiv; i da je Srbija pripravna za punu implementaciju standarda Evropske unije. Drugi put vodi u pogubnu dijalektiku između onoga što sam sklon da, ponovo na tragu Carla Schmitta, nazovem prokosovskom komesarskom diktaturom i proevropskom suverenom diktaturom. U izlaganju na narednim stranama pozabavio bih se поблиže ovom dijalektikom, s obzirom na to da je ona do sada već ostavila pogubne posledice po politički život Srbije.

Prokosovska komesarska diktatura

Na prvi pogled bi se moglo reći da je totalna pluralistička partijska država u Srbiji počela da se urušava 9. marta 2008, kada je premijer Vojislav Koštunica objavio

pad Vlade zbog neslaganja oko Kosova kao “suštinskog pitanja”. Ipak, smatram da je ovo urušavanje dugotrajan proces, koji je započeo već 10. maja 2007, jedva šest meseci po donošenju Mitrovdanskog ustava, kada je Tomislav Nikolić, tada na funkciji predsednika Skupštine Republike Srbije, odustao od svoje inicijative za uvođenje vanrednog stanja zbog situacije na Kosovu. Proces urušavanja totalne pluralističke partijske države od tada se samo ubrzavao: od izjalovljenog plebiscita “Kosovo je Srbija” (22. februara 2008), pa preko pada Koštunićine vlade (9. marta 2008), formiranja proevropske Cvetkovićeve vlade (7. jula 2008), Tadićeve izjave o pripravnosti za mogućnost podele Kosova (29. septembra 2008) i prihvatanja savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o usaglašenosti proglašenja kosovske nezavisnosti sa međunarodnim pravom (22. jula 2010), pa sve do odluke Vlade Srbije da Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija predloži tekst rezolucije koju je usaglasila sa svih 27 članica Evropske unije (8. septembra 2010). Time je Vlada Srbije, skupa sa predsednikom Republike, manifestovala svoju spremnost da se oprosti od nasleđa totalne pluralističke partijske države, da (bez)uslovno prihvati evropske standarde i da počne intenzivno da razmišlja o alternativnim rešenjima kosovskog problema.

Vratimo se sada inicijativi Tomislava Nikolića za uvođenje vanrednog stanja iz maja 2007. Iako za uvođenje vanrednog stanja Ustavom nije predviđeno da Vlada sačini odgovarajući predlog Skupštini, Nikolić je zvanično obrazložio svoje povlačenje inicijative pred Skupštinom time što je Vlada odbila da predloži uvođenje vanrednog stanja u Srbiji.

Nikolićevo objašnjenje teško se može prihvatiti, pošto je pravi razlog za neuvođenje vanrednog stanja bio prvi krupan problem u funkcionisanju totalne pluralističke partijske države. Formalno gledano, odluku o uvođenju vanrednog stanja donosi, shodno članu 105, stav 2, tačka 2, Skupština većinom od ukupnog broja poslanika. Međutim, u totalnoj pluralističkoj partijskoj državi skupština zapravo samo formalno izglasava odluku koja je već pre toga donesena u relevantnim partijskim vrhovima. Koji su to partijski vrhovi u konkretnom slučaju bili otkriva nam član 200, stav 5 Ustava koji propisuje donošenje odluke o vanrednom stanju *kada Skupština nije u mogućnosti da zaseda* i kada na scenu odmah stupaju pravi akteri odlučivanja: predsednik Skupštine, predsednik Vlade i predsednik Republike. Drugim rečima, Tomislav Nikolić iz vrha SRS-a, Vojislav Koštunica iz vrha DSS-a i Boris Tadić iz vrha DS-a. To su bila tri aktera koja su morala da se saglase oko uvođenja vanrednog stanja i koja se očigledno tom prilikom nisu usaglasila. Najveće protivljenje došlo je iz DS-a. Dragoljub Mićunović, predsednik Političkog saveta DS-a, odbacio je Nikolićevu inicijativu kao pokušaj da se ulaskom u “neku vrstu diktature kroz vanredno stanje” održi “postojeća vlast” (Mićunović, 2007), sa Vojislavom Koštunicom na čelu Vlade i Tomislavom Nikolićem na čelu Skupštine.

Od tog momenta, u Srbiji deluje posebna politička logika, koja nije ni logika demokratske ustavne države – koja ne poznaje suverena (upor. detaljnije Molnar, 2002: 25 i dalje) – ali ni logika Carla Schmitta – koja se zasniva na osnovnom postulatu da je “[s]uveren [...] onaj ko odlučuje o vanrednom stanju” (Schmitt, 1934: 11). Neuspeli pokušaj uvođenja vanrednog stanja u Srbiji u maju 2007. predstavljao je osujećenje jedinog pravog ustavnog rešenja političke krize u tom momentu i prizivanje u život komesarskog diktatora u Srbiji. Ipak, ovde se mora konstatovati da je ustavna pozicija komesarskog diktatora/suverena komplikovanija nakon 2006. nego što je to ranije bila. U starom ustavu Srbije iz 1990, naime, lako je bilo prepoznati suverena i potencijalnog komesarskog diktatora: član 83, tačke 6-8, koje su regulisale ovlašćenja o vanrednom i ratnom stanju i u vanrednom i ratnom stanju, jasno su upućivale na predsednika Republike kao tu instancu. U novom ustavu iz 2006. suveren je bio – shodno logici totalne pluralističke partijske države – višekomponentan i samim tim mnogo teže prizivljiv u život. Međutim, situacija sa Kosovom se tako radikalno pogoršavala da se već u maju 2007. moralo znati ima li u Srbiji suverena i može li se on oprobati na odluci o vanrednom stanju. Jer, kako je pisao Schmitt, “[p]red radikalno zlim preostaje samo jedna diktatura”, i to diktatura koja nastaje “iz svesti da naše doba zahteva odluku” (Schmitt, 1934: 83). To “radikalno zlo” se manifestovalo sasvim jasno sa stanovišta ustavne etike na kojoj je izgrađeno celokupno ustavno zdanje i na osnovu kojeg je funkcionisala totalna pluralistička partijska država u Srbiji: situacija na Kosovu zaista *jeste* bila onako kritična kako ju je opisivao Nikolić i država (“Kosovo je Srbija”) zaista *jeste* bila ugrožena onako kako je članom 200, stav 1 Ustava bilo predviđeno za proglašenje vanrednog stanja. Samim tim, uslovi za odluku suverena o vanrednom stanju su se stekli – ali se pokazalo da nije bilo suverena, a samim tim ni diktatora (barem u kategorijama teorije političkoga Carla Schmitta).

Čak i ako bi se prihvatilo mišljenje o delimičnoj plauzibilnosti Schmittove odredbe suverena kao instance koja je ovlašćena da proglasi vanredno stanje (upor. npr. Böckenförde, 2000: 134), ona ne bi mogla biti primenjena na Srbiju. Jer, u srbijanskim prilikama Schmittova logika suverena najkasnije od maja 2007. više nije važila. Suveren je postao, tome nasuprot, onaj ko ima dovoljno moći da *sprečava* dogovor partijskih vrhova da se donese najviša odluka – odluka o vanrednom stanju – te, samim tim, ometa dalje funkcionisanje totalne pluralističke partijske države. Moć o kojoj je reč generisana je ponovo u kanalima političkih partija, ili, tačnije, u kanalima partije koja je bila najzastupljenija u vladajućoj većini u Skupštini i u Vladi i koja je davala predsednika Republike. Na mestu na kojem su se ukrštale funkcije predsednika DS-a i predsednika Republike došlo je u Srbiji do stvaranja kritične mase moći potrebne za uspostavljanje ovog, *doduše samo negativnog*, suvereniteta: kroz mobilizaciju svoje partije da osujeti uvođenje vanrednog stanja u Srbiji zbog situacije na Kosovu Boris Tadić se uzdigao do pozicije negativnog suverena. To je

postalo još jasnije iz logike zbivanja u Beogradu 22. februara 2008. Tom prilikom su predsednik Vlade Vojislav Koštunica i (bivši predsednik Skupštine i) aktuelni predvodnik opozicije Tomislav Nikolić zajednički sproveli svojevrzni plebiscit o potrebi očuvanja Kosova u granicama Srbije i pridobili okupljeno mnoštvo za primenu radikalnijih mera u rešavanju kosovskog problema, ali to ponovo nije dovelo do uvođenja ni vanrednog, ni ratnog stanja (ovo drugo je bilo možda i plauzibilnije, s obzirom na to da je 17. februara 2008. albanska većina na Kosovu već proglasila nezavisnost i time ispunila ustavni *casus belli*). Štaviše, ovi događaji su, kako su pokazali već naredni izbori, omogućili konsolidaciju suverene pozicije “gospodara koji nudi zaštitu” građanima Srbije – ali ne od neprijatelja definisanog Ustavom (tj. svakoga ko osporava da je Kosovo nerazdvojni deo Srbije), nego od “patriotskih” političkih snaga koje su, umesto da državu prevedu u modus vanrednog stanja, samo širile politički kaos. Na poziciji suverena učvrstio se Boris Tadić – koji je pronašao izgovor da baš na dan 22. februara 2008. bude u nekoj rutinskoj radnoj poseti Rumuniji i koji se distancirao od pomenutih događaja – pokazujući spremnost da štiti građane Srbije od vanrednog stanja i da zarad toga prihvati rizik gubitka vladajuće većine u Skupštini, raspisivanja novih parlamentarnih izbora i novih pregovora o obrazovanju vlade (shodno rezultatima sprovedenih izbora).

Uzdizanje Borisa Tadića u negativnog, ali ipak efektivnog suverena Srbije tokom 2007-2008. praćeno je dvema propratnim pojavama. Najkasnije od 22. februara 2008, kada je gorela američka ambasada i razvaljen centar Beograda, u Srbiji je rođen savez dva politička aktera: prvog, koji je Carl Schmitt nazivao “političkom romantikom”, i drugog koji bismo mi danas, prilagođeno duhu vremena, mogli da nazovemo političkim huliganstvom. Svoje učenje Schmitt je nastojao da distancira od tradicije koju je sam nazvao političkom romantikom, shvaćenom u smislu političkog aktera koji je sklon da narod pretvori u transcendentnu celinu, ali zbog lošeg odabira mitova ne može da uspostavi adekvatan kanal reprezentacije tog i tako shvaćenog naroda, te nije u stanju da donosi odgovarajuće političke odluke (a prevashodno da razlikuje prijatelje od neprijatelja) i da s njima u skladu politički dela (upor. Schmitt, 1925).

Opcijom političke romantike mogla bi se, shodno tome, označiti politička opcija zaštite ustavnosti u Srbiji – ustavnosti u smislu Ustava iz 2006. – i suprotstavljanja suverenu Srbije (koji nije voljan da svoju vlast upotrebi radi proglašenja vanrednog stanja i uspostavljanja komesarske diktature), ali bez spremnosti na radikalne političke poteze i uz pronalaženje izgovora u poštovanju pravila parlamentarne demokratije (koju je Carl Schmitt prezirao iz dna duše kao beznadežno pasivnu i neutralizujuću “brbljaonicu”). Nakon što je Vojislav Koštunica položio (“obnovio”) Kosovski zavet i obavezao se pred (transcendentnim) srpskim narodom da će na svaki način sprečiti gubitak Kosova, svaki izgovor za političku apstinenciju (na šta

se svodi davanje “hrabrih” saopštenja za javnost iz toplih beogradskih kabineta ili traćenja vremena u aktuelnoj skupštinskoj “brbljaonici”) je otpao: Vajmarska republika živo svedoči o tome da utonuću u političku romantiku alternativa može biti samo primena političkog nasilja (mitinzi sa tučnjavama, fizički obračuni sa unutrašnjim neprijateljem itd.) kako bi se građani uzdrмали, probudili iz dremeža i mobilizovali za komesarsku diktaturu i pravedni rat.

Samim tim što parlamentarna opozicija suverenu u Srbiji ne bira ovu opciju i tone u pasivnost političke romantike, na scenu mora da stupi političko huliganstvo, kako bi opciju komesarske diktature držalo koliko-toliko politički aktuelnom. Iako je huliganstvo izvorno nasilnička pojava u sportu i vezuje se za grupe navijača koji sport koriste kao povod kako bi uživali u nasilju nad pripadnicima drugih grupa (obično navijačima protivničkih timova) ili čak nasumičnim pojedincima koji sa sportskim događajima nemaju nikakve veze, u Srbiji se ono značajno politizuje upravo radi činjenja onoga što politička romantika nije u stanju. A to znači, radi verbalnih napada na suverena Borisa Tadića (i na njegove pretpostavljene “nalogo-davce” na Zapadu, Ameriku pre svega), radi fizičkih napada na policiju (koja stoji u službi suverena) i sve one koji svojim profesijama “služe” suverenu (kao što su npr. novinari Brankica Stanković, Teofil Pančić itd.), kao i radi neprestanih mobilizacija javnosti za rat za Kosovo. Od 12. oktobra 2010. političko huliganstvo je dodalo još jedan cilj svojim aktivnostima: kako pokazuju divljanja na stadionu u Đenovi prilikom fudbalskog susreta reprezentacija Italije i Srbije, napori su počeli da se usmeravaju i ka stvaranju i slanju u svet predstave o jednoj nakaznoj, razularenoj i necivilizovanoj Srbiji koja je toliko “strana” Evropskoj uniji da ne može nikada postati njen punopravni član.

Ako je teško očekivati da bi današnji politički akteri koji bi potpadali pod kvalifikacije političke romantike i političkog huliganstva mogli dovesti do proglašenja vanrednog stanja u Srbiji, a, samim tim, do promene suverena i uspostavljanja komesarske diktature, veliko je pitanje šta se može očekivati u budućnosti. Objektivno pogoršavanje ekonomske situacije, pasivnost prema divljanju huligana, politička arbitrarnost vlasti, pravni haos, te *last but not least* teškoće u evropskim integracijama, mogu pogodovati porastu nezadovoljstva glasača i stvoriti situaciju u kojoj bi se uzdigla nova politička snaga, sposobna da iznudi proglašenje vanrednog stanja i uspon ozbiljnog komesarskog diktatora. Na kraju krajeva, nešto slično se desilo i u Vajmarskoj Nemačkoj: suprotno želji Carla Schmitta i njegovog nalagodavca Kurta von Schleichera, Adolf Hitler se uzdigao na mesto kancelara, sa kojeg je mogao da 28. februara 1933. uvede vanredno stanje i započne da svoj program realizuje kao – legalni, odnosno komesarski – diktator. To je put koji je Nemačku odveo u totalnu vođinu državu. Nema razloga verovati da bi Srbiju taj put odveo u nekom bitno drugačijem pravcu.

Proevropska suverena diktatura

Druga opasnost koja Srbiji objektivno preta u narednom periodu proizlazi iz postojanja pozicije suverena (danas je to Boris Tadić, sutra već – ko zna ko?) i njoj primerenih mogućnosti za sprovođenje suverene diktature. Pojam suverene diktature skovao je Schmitt kako bi pomirio diktaturu sa ustavnošću (Projs, 1988: 258), tj. okarakterisao nosioca suverene vlasti koji je slobodan da kreira ustavne pretpostavke vlastitog vršenja suverene vlasti (upor. Molnar, 2010). Realni efekat suverene diktature jeste obezvređivanje ustava, pa i celokupnog ustavnog poretka, uz ideološka opravdanja kreiranja “živog ustava”, “konkretnog poretka” i sl. Lančanom reakcijom, na urušavanje ustavnog poretka nadovezuju se fragmentacija prava (koju prati uzdizanje uredbi u principijelni pravni izvor), decizionizam i deinstitucionalizacija (pogotovo u oblasti pravosuđa). Kao konačni efekat, dolazi do rapidnog gubitka sposobnosti za evropske integracije, koje iziskuju stabilan pravni poredak i čvrste institucije, i delegitimacije svake pretenzije na ono *proevropsko*. Boris Tadić, kao nosilac suverene vlasti u Srbiji, nalaziće se sve više u iskušenju da vlada na način suverene diktature što više bude napuštao postojeće ustavne temelje totalne pluralističke partijske države i istovremeno odlagao ustavne promene. Opravdanje da se na taj način omogućavaju i forsirane evropske integracije i “odbrana Kosova” već je odavno postalo neodrživo i na duži rok će se pokazati sve kontraproduktivnijim. Jer, Ustav iz 2006. ne spada u ustave koji omogućavaju evropske integracije, već u ime tvrdog suvereniteta nalaže “odbranu” Kosova u okviru Srbije – po svaku cenu i bez ikakvog odlaganja.

A da se Srbija ne nalazi na putu realizacije tog političkog (i ratnog) cilja, svedoči odluka Borisu Tadiću podređene Vlade od 8. septembra 2010. da Generalnoj skupštini ponudi sasvim drugačiji tekst rezolucije od onog koji je usvojila Skupština Srbije 26. jula 2010. Novi tekst je proistekao iz kompromisa koji je Boris Tadić postigao sa diplomatama Evropske unije i samim tim trasira put pregovorima Srbije i Kosova iz kojih može da proistekne sve osim vraćanja Kosova kao “Pokrajine” u sastav suverene Srbije. Inače, poslednjim članom Rezolucije koju je Generalna skupština UN-a usvojila aklamacijom 9. septembra 2010. Evropska unija se praktično ovlašćuje da posreduje u dijalogu “između strana [tj. Srbije i Kosova]” u cilju postizanja “mira, bezbednosti i stabilnosti u regionu”, kao i “unapređivanja saradnje, ostvarivanja napretka na putu ka Evropskoj uniji i poboljšanja života ljudi”. Teorijski je zamislivo da iz tog dijaloga proistekne “korekcija granica” između dve države, ali ništa više od toga. Srbiji se ostavlja da odgovori na izazov stvaranja nove države na jugu, koja poslušno ispunjava sve zahteve iz Brisela i nalazi se na dobrom putu da (svakako ne pre treće dekade 21. veka) postane punopravni član Evropske unije.

Zaokret u kosovskoj politici Borisa Tadića oštro je i s puno prava kritikovan sa ustavobraniteljske pozicije. U toj kritici, naravno, ima i dosta demagogije. Tako je,

primera radi, Vojislav Koštunica, ističući da je Srbija bačena “u okove uspostavljanja dobrosusedske saradnje sa lažnom državom Kosovo” i da se sada nalazi na putu konačnog gubitka Kosova (Koštunica, 2010), zanemario, sve u želji da samovlašće Borisa Tadića i njemu podređene Vlade prikaže u što gorem svetlu, činjenicu da je teritoriju Kosova (osim granica) ustavnopravno izgubio Slobodan Milošević u ratu 1999. Mešavina takvih ispravnih i demagoških kritika će se u narednom periodu uvećavati i postajace sve razornija ako važeći Ustav ostane nepromenjen ili ako doživi nesupstancijalne promene (shodno politici “i Evropa i Kosovo”).

Opstane li ipak, suverena diktatura će u narednom periodu varirati s obzirom na dva činioca: na partijsku pripadnost predsednika Republike i vladajuće većine u Skupštini Srbije. Boris Tadić na funkciji predsednika Republike može ostati najkasnije do 15. februara 2013, a vladajuća skupštinska većina u kojoj dominira DS će izbore najverovatnije morati da raspiše decembra 2011. ili januara 2012. U slučaju da DS prebrodi uspešno naredne predsedničke i parlamentarne izbore, vrlo je verovatno da će postati senzitivnija za zahteve za ustavnom konsolidacijom Srbije kao suštinskom pretpostavkom njenih evropskih integracija. Međutim, s obzirom na dosadašnje mršave učinke DS-a, sva je prilika da će birači želeti da na političkom nebu Srbije zasija nova proevropska zvezda – SNS, kojoj se na čelu nalazi isti onaj Tomislav Nikolić, koji je maja 2007. tražio uvođenje vanrednog stanja u Srbiji. Veći apsurd je svakako teško zamisliti. Kakve inovacije u oblasti proevropske suverene diktature se mogu očekivati od SNS-a – pogotovo ako bi DS bio odstranjen i sa mesta predsednika Republike i iz vladajuće većine u Skupštini i u Vladi – u ovom momentu je teško prognozirati.

U svakom slučaju, ne postoje razlozi za verovanje da će izgradnja demokratske ustavne države u Srbiji (a samim tim i demontiranje pozicije suverena) biti manje težak i mukotrpan posao nego što je do sada bio. Uloga kritičke javnosti koja zagovara aktuelne evropske vrednosti (bez obzira na to da li će i, ako hoće, kada će Srbija postati punopravni član Evropske unije) jeste da upozorava na opasnosti kako od prokosovske komesarske diktature, tako i od proevropske suverene diktature i da traži mogućnosti za “treći put”, s onu stranu i jedne i druge.

LITERATURA

- Albi, Anneli, 2005: *EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Antonić, Slobodan, 2002: *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Otkrovenje, Beograd.

- Böckenförde, Ernst-Wolfgang, 2000: *Staat, Nation, Europa. Studien zur Staatslehre, Verfassungstheorie und Rechtsphilosophie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Hinsli, Frensis Henri, 2001: *Suverenost*, Filip Višnjić, Beograd.
- Koštunica, Vojislav, 2010: "Izmenjena rezolucija nanela veliko zlo i sramotu Srbiji", *Nova srpska politička misao*, <http://www.nspm.rs/hronika/kostunica-izmenjena-rezolucija-nanela-veloko-zlo-i-sramotu-srbiji.html?alphabet=1>
- Kriele, Martin, 1988: *Einführung in die Staatslehre. Die geschichtlichen Legitimitätsgrundlagen des demokratischen Verfassungsstaates*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.
- Maus, Ingeborg, 2001: *Aspekti narodne suverenosti. O nacionalnodržavnim i međudržavnim dimenzijama demokratije*, Dosije, Beograd.
- Mićunović, Dragoljub, 2007: "Do sada najopasnija izjava", http://www.b92.net/info/veستي/index.php?yyyy=2007&mm=05&dd=10&nav_category=418&nav_id=245857
- Molnar, Aleksandar, 2002: *Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi. Knjiga 4: Građanska neposlušnost*, Fabrika knjiga/Edicija "Reč", Beograd.
- Molnar, Aleksandar, 2008: *Oproštaj od prosvetiteljske ideje ustavotvorne skupštine? O rotacionom kretanju revolucije u Srbiji 2000–2007*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju/Fabrika knjiga, Beograd.
- Molnar, Aleksandar, 2010: *Sunce mita i dugačka senka Karla Šmita. Ustavno zlopačenje Srbije u prvoj dekadi 21. veka*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju/Službeni glasnik, Beograd.
- Nußberger, Angelika, 2011: "Zivilgesellschaft" als neues Konzept des Verfassungsrechts?, u: Hackmann, Jörg (ur.), *Zivilgesellschaft im östlichen und südöstlichen Europa in Geschichte und Gegenwart*, R. Oldenbourg Verlag, München, 45-73.
- Projs, Ulrih, 1988: Kritika nemačkog liberalizma. Odgovor Kenedijevoj, *Treći program Radio Beograda*, 77-78: 244-260.
- Rakić-Vodinić, Vesna, 2010: Kojim putem ka vladavini zakona. Anatomija razaranja treće državne vlasti u Srbiji, *Republika*, 476-477: 1-31.
- Schmitt, Carl, 1925: *Politische Romantik*, Verlag von Duncker & Humblot, München i Leipzig.
- Schmitt, Carl, 1934: *Politische Theologie*, Verlag von Duncker & Humblot, München i Leipzig.
- Veber, Maks, 1976: *Privreda i društvo*, knj. 1, Prosveta, Beograd.

Aleksandar Molnar

PROSPECTS OF CONSTRUCTING A DEMOCRATIC
CONSTITUTIONAL STATE IN SERBIA

Summary

This paper provides a critical evaluation of the Constitution of the Republic of Serbia of November 8, 2006, and finds it an insufficient foundation of a democratic constitutional state. Based on Carl Schmitt's theory, the Serbian regime is defined as most similar to a total pluralist party-state (*totaler pluralistischer Parteistaat*). Still, there are large cracks in the regime resulting from the dialectics of opposed tendencies towards a pro-Kosovo commissarial dictatorship (aiming at the introduction of a state of emergency in order to defend Kosovo and Metohia) and a pro-European sovereign dictatorship (aiming at "European integrations", but not at the construction of a democratic constitutional state). In the final section, the paper points out the problems facing the Serbian political actors in the coming period should they strive towards constitutional consolidation of Serbia and towards making European integrations part of the task of constructing a democratic constitutional state.

Keywords: democracy, constitution, state, dictatorship, European integrations, Carl Schmitt

Kontakt: **Aleksandar Molnar**, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, Srbija. E-mail: amolnar@f.bg.ac.rs